

MỘT SỐ BIỆN PHÁP PHÁT TRIỂN NĂNG LỰC TƯ DUY PHẢN BIỆN TRONG DẠY HỌC ĐỌC HIỂU VĂN BẢN “CHIẾC THUYỀN NGOÀI XA” CỦA NGUYỄN MINH CHÂU

Nguyễn Văn Thái - Trường Trung học cơ sở Đông La, huyện Hoài Đức, thành phố Hà Nội

Ngày nhận bài: 18/9/2019; ngày chỉnh sửa: 25/9/2019; ngày duyệt đăng: 18/10/2019.

Abstract: Critical thinking is an important competency to help students to think and form their learning methods and skills. Students with critical thinking competency, will have independent thinking methods, so they have the ability to make the right judgment.

In this article, we present some measures to teach reading comprehension of the text “The distant boat” in the direction of developing critical thinking competency including: Measures of deductive reading, measures of argument, and measure of literary communication. The ultimate aim of introducing these measures is to create interest in learning and develop students’ critical thinking competency when they analyze this work; therefore, it helps to form and develop their critical thinking competency in real life.

Keywords: Critical thinking competency, the text “The distant boat”, measures.

1. Mở đầu

Trong dạy học nói chung và dạy học Ngữ văn nói riêng đang hướng tới hình thành và phát triển năng lực cho học sinh (HS), trong đó có *năng lực tư duy phản biện* (NLTDPB). Thực tế quá trình học tập, ra đề kiểm tra và thi những năm gần đây đã minh chứng cho nhận định trên.

Dạy học văn bản “*Chiếc thuyền ngoài xa*” (Ngữ văn 12, tập 2) theo hướng phát triển NLTDPB đang là vấn đề trăn trở, băn khoăn của nhiều giáo viên (GV) bởi tác phẩm có nhiều lợi thế để HS phát triển được NLTDPB, nhưng sử dụng biện pháp nào, vận dụng như thế nào vào tác phẩm để đạt hiệu quả khi phân tích tác phẩm này vẫn là câu hỏi còn đang bỏ ngỏ? Chúng tôi cho rằng, phát triển được NLTDPB trong dạy học văn bản này không chỉ tạo hứng thú cho HS trong tiết học mà còn giúp các em có được những năng lực cần thiết, trong đó có NLTDPB vào cuộc sống, từ đó có cách nhìn nhận và xử lý vấn đề một cách đúng đắn, đạt hiệu quả cao.

Bài viết này nêu một số biện pháp dạy học đọc hiểu văn bản “*Chiếc thuyền ngoài xa*” theo hướng phát triển NLTDPB.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Cơ sở lý thuyết và thực tiễn

Giáo dục hiện đại luôn hướng tới và hình thành phát triển năng lực cho các em, trong đó có NLTDPB. Nắm và hiểu được NLTDPB sẽ giúp GV vận dụng những kiến thức lý thuyết vào trong thực tế dạy học. Một số nhà nghiên cứu định nghĩa về *tư duy phản biện* (TDPB), cụ thể như:

Richard Paul đưa ra cách hiểu về TDPB: “*TDPB là một mô hình tư duy - về một chủ đề, một vấn đề, một nội dung*

bất kì, trong đó chủ thể tư duy cải tiến chất lượng tư duy của mình bằng việc điều khiển một cách thành thạo các cấu trúc nền tảng có sẵn của tư duy và áp đặt các tiêu chuẩn của hành động trí tuệ lên quá trình tư duy của mình” [1; tr 9]. Nhà nghiên cứu giáo dục Hatcher cho rằng: “*TDPB là loại tư duy nỗ lực để đưa ra một phán đoán sau khi đã tìm cách thức đáng tin cậy để đánh giá thực chất về mọi phương diện của các bằng chứng và các luận cứ*” [2]. Còn tác giả Nguyễn Gia Cầu cho rằng: “*TDPB là giá trị quan trọng của nhân cách, là một quá trình tư duy gồm phân tích, lựa chọn “sàng lọc” và đánh giá một thông tin, một vấn đề đã có theo cách nhìn khác nhằm làm sáng tỏ và khẳng định lại tính chính xác của vấn đề*” [3].

Như vậy, TDPB là năng lực quan trọng không chỉ giúp HS có cách nhìn nhận đa chiều khi khai thác một tác phẩm văn học, mà còn hình thành năng lực giải quyết những vấn đề của cuộc sống đặt ra. Trong dạy học Ngữ văn nói chung, dạy học đọc hiểu văn bản “*Chiếc thuyền ngoài xa*” nói riêng, GV cần có những biện pháp tác động vào quá trình dạy học nhằm giúp HS phát triển được những năng lực cần thiết, trong đó có NLTDPB.

Trong quá trình khai thác, tìm hiểu văn bản “*Chiếc thuyền ngoài xa*”, chúng tôi nhận thấy có những thuận lợi và khó khăn sau:

- *Thuận lợi:* Văn bản có sự gắn kết liên hệ với đời sống thực tế, giữa các tuyến nhân vật và những sự kiện xảy ra giúp các em HS có cách nhìn nhận đa chiều hơn về cuộc sống; có nhiều vấn đề HS tranh biện, thảo luận để tìm ra nguyên nhân sâu xa và phương pháp giải quyết vấn đề đó.

- *Khó khăn:* Tuy nhiên, trong quá trình dạy học, GV vẫn thiên về phương pháp giảng bình, nặng về kiến thức

lí thuyết để đáp ứng nhu cầu các em đi thi, vì thế hoạt động tương tác giữa những HS diễn ra rất hạn chế; mặt khác, bản thân nhiều GV cũng chưa tìm ra được những phương pháp và cách thức phù hợp để dạy học tác phẩm theo hướng phát triển NLTPB.

Từ thực tế trên, thiết nghĩ cần có một cách thức tổ chức dạy học tác phẩm theo đúng những điều kiện thuận lợi mà tác phẩm đang có, đồng thời khắc phục những khó khăn. Do đó, chúng tôi đưa ra một số biện pháp để vận dụng vào dạy đọc hiểu văn bản “*Chiếc thuyền ngoài xa*” theo hướng phát triển NLTPB cho HS.

2.2. Một số biện pháp dạy học tác phẩm “*Chiếc thuyền ngoài xa*” theo định hướng phát triển năng lực tư duy phân biện

2.2.1. Biện pháp đọc suy luận

Đọc suy luận là một trong những kỹ năng quan trọng trong quá trình tiếp nhận và khai thác văn bản, suy luận giúp độc giả từ việc nắm bắt tầng ngôn ngữ bên ngoài sẽ phát hiện được lớp nghĩa hàm ngôn ẩn giấu bên trong. Mỗi văn bản đều có nhiều lớp nghĩa, việc của các “thám tử” tài ba không phải là chỉ ra nghĩa bề mặt, mà phải dùng suy luận để tìm ra nghĩa bề sâu, nói như nhà văn Hê-minh-uê: “tác phẩm văn học là một tảng băng trôi, ba phần chìm một phần nổi”, thì đọc suy luận càng đóng vai trò quan trọng trong việc tìm ra phần chìm của tảng băng đó.

Trong giáo trình “*Đọc hiểu và chiến thuật đọc hiểu văn bản trong nhà trường phổ thông*” của tác giả Phạm Thị Thu Hương, có đề cập đọc suy luận như sau: “Đọc suy luận thực ra là đọc thấy những điều nằm giữa các dòng chữ, thậm chí vượt ra bên ngoài từng dòng chữ mà nắm lấy cái thần thái của văn bản. Như vậy là việc đọc không dừng lại ở truyện nắm bắt những thông tin hiển ngôn, bề mặt. Nó đòi hỏi làm sống dậy cả thế giới phong phú, sinh động mà đôi khi nhà văn chỉ điểm xuyết một vài nét phác họa thần thái” [4; tr 140].

Qua cách hiểu trên, cùng với quá trình tìm hiểu, chúng tôi nhận thấy đọc suy luận là một biện pháp dạy học có nhiều yếu tố tiềm năng để HS suy luận, cách nghĩa, tạo điều kiện thuận lợi trong việc phát triển NLTPB trong dạy học đọc hiểu văn bản “*Chiếc thuyền ngoài xa*”.

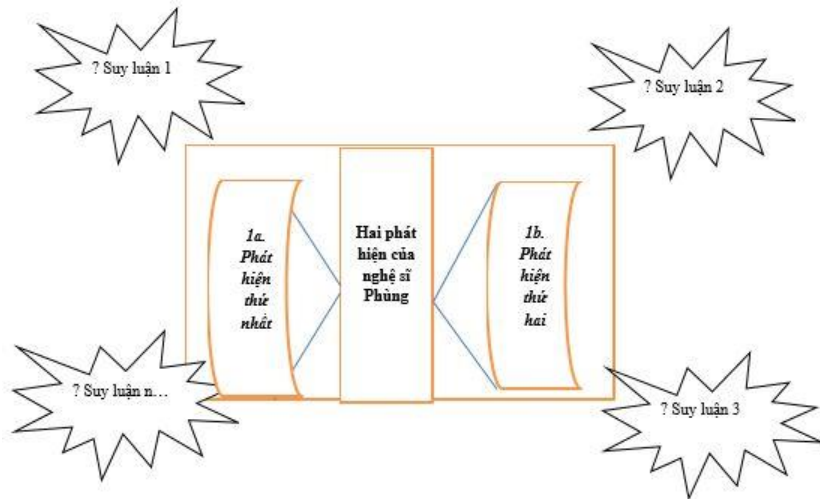
Đọc suy luận đòi hỏi trong quá trình học tập, HS phải tích cực hoạt hóa và sử dụng những tri thức của họ về cuộc sống, con người, về những trải nghiệm, những kinh nghiệm thẩm mỹ trong cuộc đời. Bởi suy luận trong văn

chương không phải là “một chiều”, có những cái tưởng rằng là nghịch lí, mâu thuẫn, đối lập, hóa ra lại nói lên cái thăm thẳm, bí ẩn còn khuất lấp trong cuộc đời mà độc giả cần khám phá, khai thác.

* Vận dụng biện pháp

GV hướng dẫn HS sử dụng biện pháp đọc suy luận để lí giải hai phát hiện trong văn bản “*Chiếc thuyền ngoài xa*” của Nguyễn Minh Châu.

- GV nêu vấn đề: Trong truyện ngắn “*Chiếc thuyền ngoài xa*”, nghệ sĩ Phùng bất ngờ nhìn thấy hai cảnh: Phát hiện thứ nhất là cảnh biển buổi sáng trong sương mai, tiếp theo ngay sau đó là phát hiện thứ hai khi con thuyền tiến lại gần bờ, cùng với đó là cảnh bạo lực gia đình. Vậy, các em thử suy luận xem tại sao tác giả lại đặt hai phát hiện bên cạnh nhau? Liệu rằng có thể thay đổi trật tự của hai phát hiện này được không? Vì sao? Để giải quyết vấn đề nêu trên, các em ghi vắn tắt cách lí giải vào sơ đồ, sau đó trình bày những suy luận mà bản thân phát hiện.

* Hoạt động TDPB được thể hiện sau quá trình vận dụng trên:

Trước vấn đề GV đặt ra, HS suy luận về hai phát hiện của nghệ sĩ Phùng; cùng những gợi ý dẫn dắt, HS cần phải suy xét xem nên suy luận thế nào cho hợp lí, căn cứ vào đâu mà ta đưa ra nhận xét như thế. HS cũng có thể phản bác lại quan điểm của thầy cô, đưa ra những kiến giải cho riêng mình, đặt các em phải liên hệ đời sống thực tiễn để suy luận về nghệ thuật và đời sống hiện tại đang diễn ra xung quanh các em. Nếu thấy ý kiến của bạn suy luận về hai phát hiện của Phùng chưa đúng, các em tranh luận lại và chứng minh là đúng hoặc sai thông qua cách lập luận của riêng mình. Vì thế, NLTPB được thể hiện rõ trong hoạt động vận dụng trên.

2.2.2. Biện pháp tranh biện

Tranh biện là một trong những biện pháp dạy học hữu ích giúp HS giải quyết những vấn đề mà bản thân còn đang cảm thấy mâu thuẫn, xung đột..., từ đó giúp các em nâng cao và mở rộng kiến thức, tôn trọng khách quan, đồng thời phát triển nhiều năng lực quan trọng, trong đó có NLTDPB.

Theo Từ điển Anh ngữ Oxford: “Tranh biện (debate) là thảo luận chính thức về một vấn đề cụ thể được đưa ra thảo luận công khai hoặc tại một hội đồng lập pháp. Trong buổi tranh biện, các lập luận phản biện đưa ra một cách luân phiên và thường kết thúc bằng một cuộc bỏ phiếu/ bầu chọn” [5].

Theo từ điển Hán Việt từ nguyên của Bửu Kế đã định nghĩa “tranh” là “giành”; “biện” là “cãi lẽ”; “tranh biện” là “cãi lẽ để giành lẽ phải về phần mình”; “Tranh biện” đồng nghĩa với “Tranh luận” [6; tr 2197].

Theo cách hiểu của chúng tôi, biện pháp tranh biện là cách thức tổ chức cho hoạt động tranh biện được diễn ra theo một trình tự nhất định, có phương pháp, có những hoạt động phù hợp với vấn đề được đưa ra tranh biện, giúp chủ thể trong quá trình tổ chức tranh biện sắp xếp được thời gian, địa điểm và dự kiến được những diễn biến trong quá trình tranh biện, từ đó đem đến kết quả cao trong quá trình diễn ra hoạt động tranh biện.

Như vậy, tranh biện là là một biện pháp thể hiện sự đối thoại trong tư duy giữa các chủ thể, bằng cách sử dụng ngôn ngữ và các yếu tố biểu đạt phi ngôn ngữ hỗ trợ để thể hiện quan điểm, chứng minh ý kiến của mình là đúng, bác bỏ quan điểm phiến diện bằng hệ thống các lập luận logic. Đó là cách giải quyết những xung đột/mâu thuẫn giữa các quan điểm khác nhau nhằm thuyết phục chính bản thân mình hoặc người khác đồng tình với những luận điểm mình đưa ra, qua đó chọn ra được phương án tối ưu cho các chủ thể được tranh biện.

* Vận dụng biện pháp

Bước 1: GV gợi dẫn vấn đề tranh biện, HS tiếp nhận nhiệm vụ. Trong hoạt động dạy học tác phẩm “Chiếc thuyền ngoài xa”, các em chú ý sự việc: khi người đàn bà hàng chài được chánh án Đẩu mời lên tòa án huyện để giải quyết công việc gia đình, trong cuộc trò chuyện, Đẩu đưa ra lời khuyên “Ba ngày một trận nhẹ, năm ngày một trận nặng. Cả nước không có một người chồng nào như hắn... Chị không sống nổi với lão đàn ông vũ phu ấy đâu! Chị nghĩ thế nào?”. Đáp lại lời khuyên đó, người đàn bà nói “Con lạy quý tòa, quý tòa bắt tội con cũng được, đừng bắt con bỏ nó”. Vậy đứng trước hai giải pháp trên, theo các em nên ủng hộ giải pháp nào? Bằng những lập luận và cách giải thích, hãy chứng minh quan điểm của bản thân và bác bỏ ý kiến của đối phương cho vấn đề “Li hôn hay không cho người đàn bà”.

Bước 2: GV gợi ý cách thức tổ chức. Sau khi HS đã xác định được vấn đề cần tranh biện, GV tiến hành tổ chức cho các em tranh biện, bao gồm khâu tổ chức và dự kiến kết quả:

- Đối với vấn đề tranh biện nêu trên, GV tổ chức HS chia làm 2 nhóm, các nhóm quay mặt vào nhau để tiến hành tranh biện, mỗi nhóm sẽ cử ra một thư kí để ghi chép ý kiến. Nhóm 1 sẽ đưa ra ý kiến đầu tiên; tiếp đến nhóm 2 có nhiệm vụ là đồng tình hay phản đối ý kiến của nhóm 1 và đưa ra lập luận chứng minh vì sao đồng tình, vì sao phản đối? Sau khi tiếp nhận ý kiến của nhóm 2, nhóm 1 lập luận để chứng minh đồng tình hay bác bỏ..., cứ như thế các nhóm nối tiếp lượt lời với nhau cho đến khi hết thời gian GV đã đặt ra.

+ Nếu nhóm nào thiên về một ý kiến hoặc có những khó khăn trong quá trình tranh biện, GV cần dự kiến những câu hỏi gợi mở để định hướng HS.

+ GV chiếu minh họa sơ đồ tranh biện lên bảng để HS hình dung thực hiện

Bước 3: GV tổng kết đánh giá. Sau khi tiến hành cho HS tổ chức tranh biện, GV là người định hướng kết quả cho HS, giúp các em nhận ra rằng, đứng trước một vấn đề cuộc sống, ta không nên vội đưa ra kết luận mà phải có sự suy xét, tìm hiểu căn nguyên gốc rễ của vấn đề để có thể đưa ra biện pháp tối ưu nhất.

* NLTDPB được thể hiện sau quá trình vận dụng trên:

+ Các em được tranh luận vấn đề li hôn hay không cho người đàn bà hàng chài. Đứng trước vấn đề lựa chọn giải pháp li hôn hay không cho nhân vật, giữa các nhóm sẽ có những quan điểm khác nhau, có thể là đồng tình hoặc phản đối, cuốn hút các em vào quá trình tranh luận.

+ Khi hai bên không có sự thống nhất lập trường, tất yếu một bên sẽ “cãi lại” để bảo vệ kiến giải của mình, như: nhóm 1 đồng tình cho nhân vật người đàn bà hàng chài li hôn; và có cách lí giải, bảo vệ cho giải pháp đó thì nhóm 2 lại phản đối và chứng minh ngược lại.

+ Để chứng minh cho lập luận của nhóm là đúng, hai bên sẽ huy động vốn kiến thức có trong văn bản và liên hệ ngoài đời thực hàng ngày để chứng minh cho lập luận đưa ra.

Các hoạt động diễn ra như thế sẽ kích thích và phát triển được NLTDPB cho HS.

2.2.3. Biện pháp thông qua cuộc giao tiếp văn học

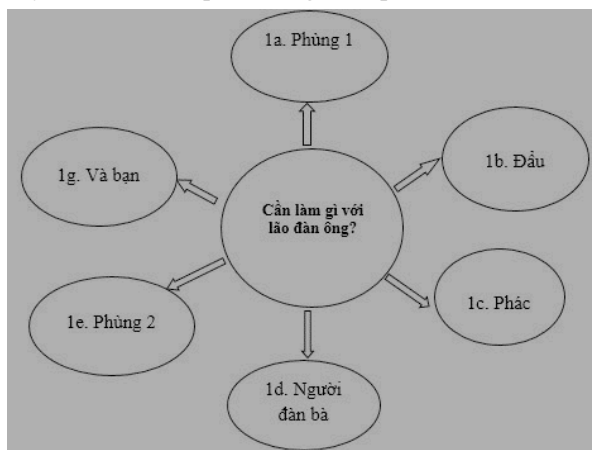
Giao tiếp văn học là một biện pháp hữu ích, là “kênh” đối thoại để HS trao đổi, thể hiện những quan điểm suy nghĩ của riêng mình. Thông qua đó, HS có điều kiện trải nghiệm trực tiếp khi hòa mình vào thế giới nhân vật trong các tác phẩm mà nhà văn đã xây dựng. HS được lắng nghe những tiếng nói đa thanh, có những góc nhìn đa diện; được tham gia vào cuộc thảo luận, hiểu và thấu cảm những hoàn cảnh, số phận của nhân vật, từ đó đào sâu

hoặc mở rộng tư duy, cảm xúc về các vấn đề, sự kiện... của đời sống. Các cuộc giao tiếp văn học này cũng góp phần hình thành tư duy phê phán cho độc giả. Họ nhận ra những vấn đề muôn thuở của nhân sinh đã được các thế hệ bản khoăn như thế nào, trả lời ra sao; và đến lượt họ, câu trả lời ấy biết đâu lại gieo vào tâm hồn họ vô vàn những băn khoăn cần trả lời khác.

Thông qua cuộc giao tiếp văn học sẽ góp phần hình thành và phát triển NLTPB của HS. Nhờ có sự đối thoại, sẽ chia trong quá trình học tập mà HS nhận ra những quan điểm lí giải của bản thân trước những vấn đề thế sự của cuộc sống; đưa ra những quan điểm, cách giải thích phù hợp với điều kiện thực tại xã hội mà các em đang sinh sống.

* Vận dụng biện pháp

Khi dạy học văn bản “*Chiếc thuyền ngoài xa*”, GV có thể vận dụng biện pháp giao tiếp văn học khi đưa ra vấn đề cần giao tiếp cho HS: trong quá trình phân tích văn bản, tác giả đã đề cập đến giải pháp cho nhân vật người đàn bà hàng chài khi được gọi lên tòa án huyện; nhưng với nhân vật lão đàn ông, vẫn chưa thấy tác giả đề cập một giải pháp nào cho ông ta. Vậy trong tiết học ngày hôm nay, chúng ta hãy thử đặt vấn đề: “*Cần có giải pháp gì với lão đàn ông trong truyện?*” bằng cách các em hãy soi chiếu câu trả lời qua các điểm nhìn: của chánh án Đẩu - vị Bao Công phố huyện vùng biển, nghệ sĩ nhiếp ảnh Phùng - một tâm hồn nhạy cảm với cái đẹp, không “khiếp hãi trước cái xấu, cái ác”, của thằng bé Phác, một đứa trẻ ngây thơ, của người đàn bà hàng chài - nạn nhân “tự nguyện” khốn khổ và cái nhìn của chính bạn để từ đó đưa ra giải pháp cho lão đàn ông. Những điểm nhìn đa chiều này được hiển thị qua sơ đồ giao tiếp sau:

Sơ đồ “nhập vai” nhân vật

Hoàn thành sơ đồ, nhập thân vào các “nhân vật” để cùng chia sẻ về giải pháp cho lão đàn ông, bạn đọc HS nhận ra tiếng nói của từng nhân vật xuất hiện trong câu chuyện.

* NLTPB được thể hiện sau quá trình vận dụng trên:

+ HS nhập thân vào các nhân vật để đi tìm giải pháp cho lão đàn ông; được trải nghiệm cùng chính nhân vật, nói lên những suy nghĩ của chính bản thân, điều này trước hết tạo không khí sôi nổi trong lớp học.

+ Kích thích tư duy HS trong quá trình giao tiếp; các em biết khi nhập vai nhân vật, bản thân cần đưa ra giải pháp gì, vì sao lại đưa ra giải pháp như thế... để cho người đối diện được biết và nghe theo, đồng thời dự kiến những phản đối và đáp lại.

+ Trong những giải pháp đưa ra, sẽ có ý kiến phản đối, không đồng tình với cách làm như thế (như Đẩu không đồng tình với Phùng; nhân vật người đàn bà phản bác lại ý kiến của Phùng, Đẩu, Phác...); và để chứng minh là mình đúng, họ đưa ra cách lí giải của riêng mình. Những ý kiến trái chiều và đưa ra lập luận riêng của các nhân vật khi nhập vai vào giao tiếp như vậy sẽ kích thích được NLTPB cho HS.

3. Kết luận

Văn bản “*Chiếc thuyền ngoài xa*” là một tác phẩm có tính liên hệ thực tiễn rất cao. Theo chúng tôi, việc vận dụng những biện pháp nêu trên sẽ kích thích được năng lực học tập cho HS nói chung và NLTPB nói riêng; qua đó tạo hứng thú học tập, giúp các em hình thành và phát triển được những năng lực cần thiết khi vận dụng vào trong cuộc sống.

Tài liệu tham khảo

- [1] Richard - Linda Elder (2015). *Cẩm nang tư duy phản biện*. NXB Tổng hợp TP Hồ Chí Minh.
- [2] Kazansky và Nazarova (sách dịch, 1983). *Lí luận dạy học*. NXB Giáo dục.
- [3] Nguyễn Gia Cầu (2015). *Bồi dưỡng và phát triển tư duy phản biện cho học sinh trong quá trình dạy học*. Tạp chí Giáo dục, số 311, tr 27-29.
- [4] Phạm Thị Thu Hương (2011). *Giáo trình Đọc hiểu và chiến thuật đọc hiểu văn bản trong nhà trường phổ thông*. NXB Đại học Sư phạm.
- [5] *Từ điển Anh ngữ Oxford* (2014). NXB Đại học Quốc gia Hà Nội.
- [6] Bửu Kế (2009). *Từ điển Hán - Việt từ nguyên*. NXB Thuận Hóa.
- [7] Phạm Thị Thu Hương - Đoàn Thị Thanh Huyền - Trịnh Thị Lan - Lê Minh Nguyệt - Phan Thị Hồng Xuân - Trần Hoài Phương (2017). *Giáo trình Thực hành dạy học Ngữ văn ở trường phổ thông*. NXB Đại học Sư phạm.
- [8] Phạm Thị Thu Hương (2011). “*Sử dụng chiến thuật “đọc suy luận” trong dạy học đọc hiểu văn bản ở trường phổ thông*”. Tạp chí Giáo dục, số 269, tr 28-30.